Kovács János

A POLITIKAI IDEOLÓGIÁK SZEREPE A 21. SZÁZADBAN

Új politikai koordináta-rendszer

KORSZAKHATÁR KÜSZÖBÉN: A 20. ÉS A 21. SZÁZADI PÁRTOKRÓL

Az elmúlt időszakban a politikai valóságértelmezés újabb pillérévé vált a „20–21. századi pártok" felosztás, melynek valódi jelentőségét a centrális erőtér működése, az új narratívateremtés kívánalma, valamint a „jobboldali" és „baloldali" eszmei-világnézeti kategóriák kiüresedése adja. A releváns politikai szereplők közül a 20–21. századi pártok szembeállítását a Jobbik mellett leginkább az LMP használja, mint új politikai koordináta-rendszert, s az is figyelemre méltó, hogy mindkét párt kölcsönösen a „21. századi" kategóriába sorolja a másikat. Ezúttal azt vizsgáljuk meg, hogy az új felosztásnak milyen jól megragadható, tartalmi elemei vannak, s mennyiben tekinthető pusztán pártpolitikai célokat is szolgáló narratívagyártási kísérletnek.

Ha történeti szemszögből közelítjük meg a kérdést – megkísérelve cezúrát húzni a két korszak közé – elsősorban azt állapíthatjuk meg, hogy nem beszélhetünk éles korszakhatárról (legfeljebb a posztkádári struktúrával szembeni elhatárolási szándékról). A történeti alkotmányhoz, jogfolytonossághoz való viszony, Inglehart „csendes forradalmának" materialista-posztmaterialista viszonyrendszere, vagy a társadalmi kibontakozásban iránytűként szolgáló mintaválasztás és önkorrekció olyan motívumok, amelyek nem tuszkolhatók át egészében a 20. századi partvonal mögé. A 2010-es „több mint kormányváltás", a Nemzeti Együttműködés Rendszerének (NER) kiépítése a Jobbik elnökének értelmezése szerint nem a rendszerváltoztatás rendszerének vége, hanem annak „megkoronázása".[1] Ebben az interpretációban – az elmúlt negyedszázad eseményeinek sorában törések helyett inkább kontinuitást látva – nem történt valódi politikai paradigmaváltás: Magyarország régi törésvonalak és „szekértábor-logika" mentén még mindig a 20. század csatáit vívja.

Ha figyelembe vesszük a politikai eliten belüli generációs törésvonalat is, akkor azon állítás megalapozottabbnak tűnik, hogy az úgynevezett 21. századi pártokat új szemlélet, gondol-

[1] [Szerző nélkül:] Vona: A Fidesz csúcsra fejlesztette az emberek félrevezetését. http://mandiner.hu/cikk/20120417_vona_a_fidesz_csucsra_fejlesztette_az_emberek_felrevezeteset. (Valamennyi online forrás utoljára megtekintve: 2016. július 24.)

kodásmód, fókusz jellemzi, s több szempontból eltérő politikai (és vita) kultúra hatja át. Schiffer András erre utalhatott, amikor úgy fogalmazott: *„ott van a parlamenti politikában (…) egy olyan generáció, amelyik nem a régi harcokat vívja meg, amelyik nem a 20. század nyelvén beszél, amelyiknek a vitái adott esetben (…) sokkal felemelőbbek, mint azok a küzdelmek, amelyeket a Fidesz, az MSZP, és különböző elől- és utódcsökevényei folytattak egymással”.*[2]

Amennyiben politikai, szakpolitikai szemszögből közelítünk a kérdéshez, az erőteljes kapitalizmus- és globalizmuskritika, a nemzetközi integratív struktúrákhoz való kritikai viszonyulás, az LMP által képviselt zöld gondolat, vagy a Jobbik programjában szereplő „ökoszociális nemzetgazdaság” (szemben a környezetvédelmet „baloldali issue-ként” azonosító kormányfői megnyilatkozással), általánosságban pedig a rendszerkritikai attitűd az úgynevezett 21. századi pártok közös vonása. Negatív viszonyrendszerben a „médiakormányzás”, az intézményesített korrupció és mélymerítésű politikai zsákmányszerzés elutasítása sorolhatók még ide. Ugyancsak paradigmaváltást vetít előre a politikai kultúra megváltoztatásának szándéka, melynek egyik leglényegesebb eleme a hagyományos társadalmi törésvonalak, valamint az ezekre építő, megosztó (a különböző státusú, világnézetű társadalmi csoportokat egymás ellen kijátszó) politikai játszmák meghaladása, vagyis a „hídépítés” programja.

Ha a pártpolitikai célokat is szolgáló narratívagyártás irányából közelítjük meg a kérdést, meg kell jegyeznünk: a „20–21. századi pártok” megkülönböztetés a centrális erőtér politikai interpretációját gyengítheti (a centrális pártrendszerben ugyanis a Jobbik számára a „szélsőjobboldali”, de legalábbis a politikai centrumból kiszorult, bizonyos értelemben perifériális párt pozícióját osztaná ki a Fidesz, míg az LMP-t betagozná a „bukott baloldalra”). Ezzel szemben az új értelmezési keret – ha általánosan elfogadottá válik – logikailag megbonthatja a Fidesz-narratívát. Török Gábor politikai elemző is hasonlóképpen vélekedik, amikor a következőképpen fogalmaz: *„Azt látom, hogy a Jobbik és az LMP közti falat mind a két oldalról elkezdték bontani. Lehet, hogy az egész nem több gondolatkísérletnél, de az biztos, hogy van benne ráció: ha az új pártok nem tudják meghaladni a bal–jobb felosztást, ha emellett nem képesek új csomósodási pontot képezni, akkor 2018-ban biztos sikerre ítélik a Fideszt”.*[3] Ugyanakkor a „20–21. századi pártok” felosztás egyelőre nem számít bevett, általánosan elfogadott tézisnek a politikai elemzésben. Ezt igazolják Mráz Ágoston szavai is, aki egy blogbejegyzésében azt írta: *„megbukott a Vona és Török Gáborok tézise az úgynevezett »21. századi pártokról«”.*[4] Mindazonáltal a metapolitikában lezajló lassú változás, átértelmeződés nemcsak a politikai elemzés szférájában hozhat paradigmaváltást, hanem idővel magát a pártrendszert is átalakíthatja.

Ma, amikor egyre gyakrabban beszélünk a „baloldali” és „jobboldali” fogalomkategóriák kiüresedéséről, azok eszmei-világnézeti irányjelző tulajdonságának elégtelenségéről, nem árt feltennünk a kérdést: vajon képesek vagyunk-e a politikai folyamatokat és az egyes politikai

[2] Az LMP korábbi társelnöke, Schiffer András a Vona Gáborral és Szigetvári Viktorral folytatott pártelnöki vitában, 2015. október 7-én, Sárváron.

[3] Török Gábor: A Jobbik és az LMP közti falat mindkét oldalról bontják. http://mandiner.hu/cikk/20150806_torok_gabor_a_jobbik_es_az_lmp_kozti_falat_mindket_oldalrol_bontjak.

[4] Mráz Ágoston Sámuel: Kérdéses Vona7. A Jobbik-elnök gondolkodásának hét fő problémája. http://www.nezopontok.hu/2016/02/01/kerdeses-vona7-a-jobbik-elnok-gondolkodasanak-het-fo-problemaja.

szereplőket egy új („20–21. századi") narratíva mentén elemezni, kategorizálni? Milyen szerep juthat az ideológiáknak a 21. században? Érdemes megjegyezni, hogy az anti-establishment erősödésével Európa-szerte a hagyományos jobb- és baloldali értékek némileg progresszív köntösbe bújtatott reneszánszát látjuk. Ugyanakkor a globalizáció-ellenesség a nemzeti szuverenitás védelmének igényével, a kapitalizmuskritika a nemzetgazdaság megerősítésének programjával, a természeti környezet és a kulturális örökség védelme a tradicionalizmus iránti igénnyel párosul. Ekképp a „jobboldali–baloldali" törésvonal egyszerre mosódik el és nyer új értelmet, miközben a 21. század viszonyai és kihívásai, a nemzetközi politika tektonikus mozgásai, a mélyreható társadalmi változások újfajta értelmezési keretet teremtenek. Az úgynevezett (20. századi) „rendszerpártok" vagy – egymáshoz politikailag és ideológiailag is közel kerülve – együtt (nagykoalíciót alkotva) kormányoznak Európa egyes államaiban, vagy egy olyan (javarészt kétpólusú) politikai váltógazdaság fenntartásában érdekeltek, ahol a rivális szereplők közötti eszmei, politikai távolság nagyobb, ám ezt a szembenállást mégis csak a „régi logika" hatja át. Ha politikai kultúráról, gazdasági érdekekről, társadalmi partnerségről van szó, ugyanannak az éremnek a két oldalát alkotják. Ezért tapasztalhatjuk azt, hogy az úgynevezett 21. századi pártok nagyobb hatásfokkal képesek begyűjteni a protesztszavazatokat. Számos elemző, publicista elköveti azt a hibát, hogy ezt – a nem „rendszerpárt" – ellenzéki pártok felelőtlenségének, populizmusának tudja be, valójában azonban arról van szó, hogy a felfutó, számos tekintetben újító politikai erők – a „politikai közép" rétegeit megszólítva – maguk is széles társadalmi bázissal rendelkező néppártokká, s ekképp rendszerszintű alternatívává válnak. Emellett a külpolitikai dimenzió sem elhanyagolható: a nemzeti érdekérvényesítés primátusa az euroszkeptikus attitűddel, politikai agendával karöltve Európa-szerte egyre támogatottabb – miként azt a belpolitikai folyamatokon túl a legutóbbi európai parlamenti választások eredményei, az uniós intézmények iránti bizalom megrendülése, egyes tagállamokban pedig az euroszkeptikus program hatalmi (kormányzati politikát formáló) tényezővé válása is szemlélteti.

A politikai klíma változása, a válsághelyzetek és a 21. századi kihívások nyomán átalakuló pártrendszer, politikai erőtér mellett érdemes azzal is foglalkoznunk, hogy az egyes társadalmak szintjén milyen változások mennek végbe, s ezek miféle trendbe illeszthetők (egyáltalán beszélhetünk-e valamiféle trendről). A korábbi rendszerpártokból, pólusképző politikai erőkből való kiábrándulás, az úgynevezett 20. századi pártok által kínált narratíváknak és receptteknek a 21. század valóságával való egyre élesebb ütközése, az alternatívakeresés (s eközben bizonyos ideológiai tabuk, idejétmúlt dogmák megdöntése) ilyen trendnek tekinthető. Legyen szó általános politikai programról, társadalompolitikai elképzelésekről vagy a helyes makrogazdasági mix megtalálásáról, az úgynevezett 21. századi pártok új „fuvallatot" hoznak, új korszellemet idéznek.

Mivel a társadalmak nem statikusak, a változások magyarázatánál pedig érdemes figyelembe vennünk az organikus fejlődést, így azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy miként változnak az – áttételesen a politikai preferenciákat is nagyban befolyásoló – értékek. Az értékek változásának egyik legmeghatározóbb elmélete a Ronald Inglehart által a második világháború utáni nyugat-európai folyamatokat bemutató „csendes forradalom" teória, ami a posztmaterialista értékek (önkifejezés és autonómia, életminőség, környezetvédelem, nők egyenlősége stb.) előretöréséről, ezzel egyide-

jűleg a materiális szükségletek (például anyagi biztonság) „értékcentrumból" való kiszorulásáról szól. Ez a folyamat – némi fáziskéséssel és a helyi társadalmi-gazdasági viszonyok által módosítva – Kelet-Közép-Európa egykori szocialista országaiba, ekképp hazánkba is begyűrűzött, egy 2008/2013-as felméréssorozat[5] tanúsága szerint nem kis hatással. Az értékek változása egyszerre tükrözi és előrejelzi az egyes társadalmakban és a kölcsönös függőségek által átszőtt világban zajló folyamatokat. A jelenlegi európai trendeket érzékelve talán nem túlzás azt állítani, hogy egy újabb „csendes forradalom" előszele érezhető. A posztmaterialista értékek fontosságát várhatóan nem devalválja ez az új áramlat (a fenntartható fejlődés követelménye például egyre nagyobb kihívást jelent), ugyanakkor az értékdimenzió átrendeződését tekintve ismét fontossá válik a nemzeti érdek, a (lokális) közösségi cselekvés, a kollektív identitások kérdése, valamint – az európai helyzettől nem elvonatkoztatható módon – a biztonság, közbiztonság megerősítésének kívánalma. Utóbbi a jóléti rendszerek válsága, valamint a hidegháború óta nem tapasztalt fenyegetettség-érzés okán is egyre aktuálisabb.

A „baloldal–jobboldal" felosztásról

A jobboldal és baloldal fogalmának eredete az 1789-es francia forradalom idejére vezethető vissza, amikor is a Nemzeti Konventben az elnöktől jobbra foglaltak helyet a politikai-társadalmi status quo-t (monarchia államformája és nemesi előjogok intézménye) pártoló, radikális változást elutasító képviselők (az „ancien régime" hívei), míg balra az azokat támogatók. E fogalmak jelentéstartalma később kibővült, átalakult, s az ideológiai pillérek mellett kiegészült a gazdaságfilozófia dimenziójával is. A 18. század második felében a merkantilizmussal szembeforduló fiziokraták, a lassiez-faire kapitalizmus hívei, a szabadpiacot pártolók a jobboldalra, míg a gazdaságirányításban és a piaci viszonyokba való beavatkozásban erősebb állami szerepet igénylők a baloldalra kerültek. A gazdaságfilozófia dimenziójában a „baloldali", „jobboldali" kategóriák azonban inkább csak a 19. századtól, a munkásmozgalmak, különösképp a szociális állam tézise, valamint a marxizmus megjelenésétől nyernek értelmet, noha a modern közgazdaságtudomány 18. századi megteremtője, Adam Smith „láthatatlan kéz" elméletét sokan a gazdasági liberalizmus megalapozásaként értelmezik.[6] Egy másik tudományterület felől közelítve, a jogfejlődés egyes stádiumait vizsgálva elmondhatjuk, hogy az alapjogok rendszerében az úgynevezett második generációs jogok (gazdasági, szociális, kulturális jogok) a 19. század vége és a 20. század eleje időperiódusában, a gondoskodó állam modelljével együtt szilárdultak meg. Ha azonban azt vizsgáljuk, hogy a „jobboldali" és „baloldali" fogalomkategóriák gazdasági dimenziója miként telítődött tartalommal, egyes leágazásaik miként hatottak egymásra, időben hogyan változtak, nyertek új értelmet, végső soron pedig az ideológiai és a gazdasági dimenzió mennyiben kapcsolódott össze, illetve vált szét egymástól, akkor meg kell állapítanunk, hogy a „jobboldal–baloldal" elkülönülés nemcsak problematikus (hiszen statikus módon nem értelmezhető), de a sorozatos át- és újraértelmezések okán tudományos szempontból alkalmatlan is

[5] Változó értékek Magyarországon. 2013. 12. 10. http://forsense.hu/tarsadalom/valtozo-ertekek-magyarorszagon.

[6] Smith *A nemzetek gazdagsága* című munkájának (1776) egyes tézisei megtermékenyítően hatottak a közgazdaságtudomány későbbi kibontakozására, a különböző közgazdasági iskolák közötti viták fontos hivatkozási alapjává válva.

a valóság leírására. Mégis a gazdasági dimenzió egyike azoknak az analitikus módon is jól megragadható területeknek, ahol a bal- és a jobboldal viszonylag pragmatikusan megkülönböztethető. Történeti értelemben a kapitalizmus versus szocializmus/kommunizmus gazdasági-társadalmi modelljéről, vagy a szabad piac/minimális állam kontra nemzeti protekcionizmus/erős, beavatkozó állam koncepciójáról beszélhetünk. Szintén releváns az angolszász (globalista) „versengő" kapitalizmus valamint a rajnai (szociális) kapitalizmus modelljének összevetése.[7] Az Európai Unió kontinentális hagyományaihoz a jóléti kapitalizmus modellje áll közelebb, mégis a neoliberális angolszász minta vált a „mainstream" irányvonallá (s minden adaptációs kényszer ellenére a 2008-as pénzügyi válságot követően sem történt e téren paradigmaváltás). A jobb- és a baloldali gazdasági program épp a neokonzervatív-neoliberális vonal mentén mosódott el leginkább. Kelet-közép-európai kontextusban a következő három modellt különbözteti meg Greskovits Béla és Dorothee Bohle egy 2007-ben megjelent cikkben:[8] *„A szocialista rendszer bukása után a kapitalizmus három változata alakult ki Kelet-Közép-Európában: egy tisztán neoliberális típus a balti államokban, egy beágyazott neoliberális típus a visegrádi országokban, és egy neokorporatista rendszer Szlovéniában."*[9] A legfőbb különbséget a két szerző abban látja, hogy az új kapitalista rendszerekben mekkora hangsúlyt kapott a gazdasági liberalizmus és a társadalom védelmének elve, és hogyan intézményesültek az eltérő prioritások.

Amikor eszmékről, elméleti modellekről, azok objektív megvalósítási kísérletéről (gyakorlatba való átültetéséről) beszélünk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az egyes ideáltipikus modellek „tiszta formában" nem fordulnak elő (a társadalmi-gazdasági környezet ezt még határozott politikai szándék esetén sem teszi lehetővé), így minden adaptáció valójában egy egyedi modellt hoz létre, ami céljait, eszközeit tekintve legfeljebb csak rokon vonásokat tartalmaz más modellekkel. Az ideológiai és a gazdaságfilozófiai dimenzió szétválása, összekeveredése (ideológiai jobb – gazdasági bal; ideológiai bal – gazdasági jobb) mellett maguk a politikai ideológiák is változtak, s a liberális demokrácia térhódításával, bizonyos „harmadikutas" kísérleteket[10] követően az egyes – önmeghatározásukat tekintve konzervatív, kereszténydemokrata, szocialista, szociáldemokrata, liberális – pártok programját, krédóját vizsgálva alig felismerhetővé váltak. Az úgynevezett liberális minimum kiszélesedett, és ezzel egyidejűleg a liberális demokráciákban a jobboldal és a baloldal elveszítette esszenciáját, önmeghatározó-identitásképző erejét.

Politikai értékorientációk a „baloldal–jobboldal" skálán

Az ideológiai, politikafilozófiai, eszmetörténeti fejtegetéseken túl az Iránytű Intézet 2013. áprilisi közvélemény-kutatása[11] során rákérdezett, hogy az egyes választópolgárok az ideológiai paletta mely részén helyeznék el magukat.

[7] Bihari 2005, 416–424. o.

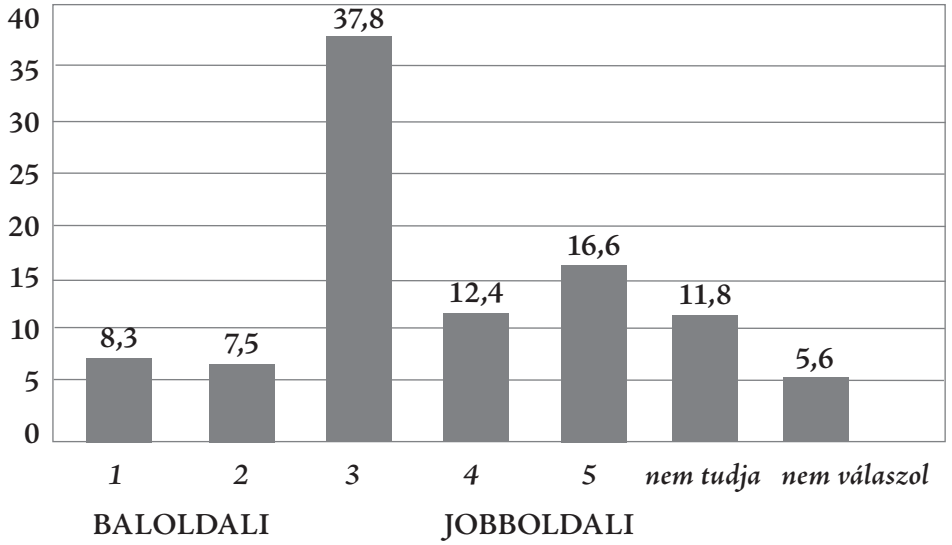
[8] Ezek a viszonyok az akkori állapotokat írják le. Ez a képlet mostanra több elemében is módosult.

[9] Bohle – Greskovits 2007. (Rövidített magyar nyelvű változat)

[10] Ilyen kísérletnek tekinthető többek között Tony Blair vagy Gerhard Schröder kormányzásának politikai programja, amelyek a baloldal átértelmezésével próbáltak új dinamikát, narratívát adni a munkáspárti, illetve a szociáldemokrata tábornak, s részben ide sorolható Gyurcsány Ferenc politikája is, ami a 2006-os győzelmet követően az úgynevezett baloldal összeomlásához és az MSZP identitásválságához vezetett.

A kérdés a következőképpen szólt: *„A politikában gyakran beszélnek »bal-« és »jobboldalról«. Hol helyezné el önmagát egy skálán, ahol az »1« a baloldalt, az »5« a jobboldalt jelenti?”* A válaszok megoszlását az alábbi oszlopdiagram szemlélteti:

„A politikában gyakran beszélnek »bal-« és »jobboldalról«. Hol helyezné el önmagát egy skálán, ahol az »1« a baloldalt, az »5« a jobboldalt jelenti?” **(%)**

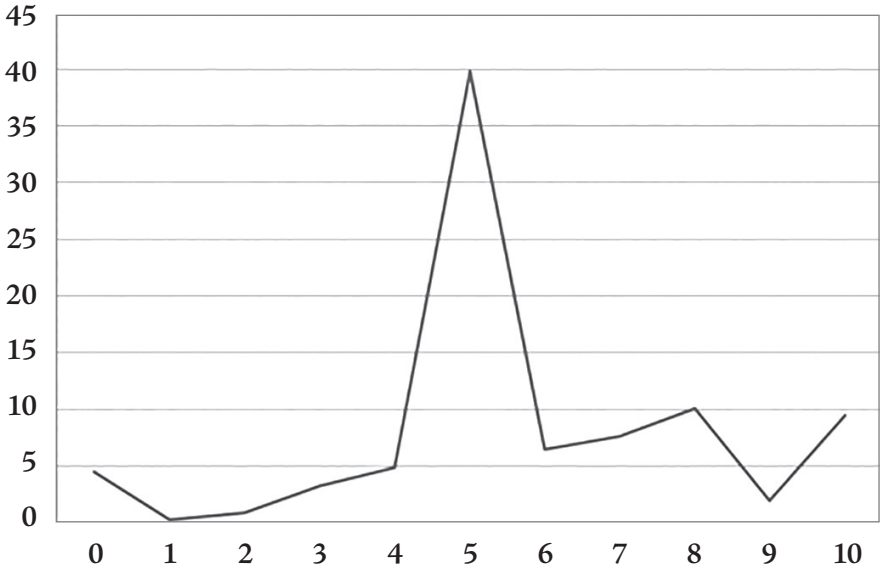

A kapott eredmények azt tükrözik, hogy a választópolgárok relatív többsége (37,8 százaléka) a „politikai centrumban” helyezné el magát, ugyanakkor jól kivehető a jobboldali beállítottság túlsúlya is a baloldalival szemben. Messzemenő következtetéseket viszont aligha vonhatunk le a fentebbi, önbesorolásos (érték)preferenciákból, aminek alapvetően két oka van. Egyrészt e fogalmak tartalma túlságosan absztrakt, kevéssé letisztult, s aligha csapódott le megfelelően a társadalomban: a magyar választók e kategóriákat kevéssé politikai-világnézeti értékekkel, sokkal inkább pártokkal azonosítják. A társadalom úgynevezett jobbratolódásának jelensége épp ezért hamis, hiszen – miként választói attitűdvizsgálatok is rámutattak – alapvetően nem a jobboldali értékorientáció erősödésével (sokkal inkább a pártpreferenciák alakulásával) mutat korrelációt. A másik ok módszertani jellegű: a skálázós válaszmegjelölések esetében megállapítható, hogy a válaszadók nagy hajlandóságot mutatnak arra, hogy a középértéket (egy ötfokozatú skála esetén a „3-as” értéket) jelöljék meg.

[11] [Az előző oldalhoz] Kutatásunk országos, 1000 fős reprezentatív mintára épült, a feldolgozott adatok megyei és regionális népességeloszlás, településtípus és településméret szerinti népességeloszlás, nemi és korösszetétel, valamint iskolázottság szerint tükrözik a 18 év feletti magyar lakosság véleményét (3,2%-os hibahatárral). A telefonos megkeresések 2013. április 10-e és 25-e között zajlottak.

Az Iránytű Intézet 2015 júniusában újabb közvélemény-kutatás[12] során vizsgálta a politikai értékorientációk és politikai ideológiák társadalmi bázisát egy 0-tól 10-ig terjedő (vagyis 11 fokozatú) skálán, önbesorolásos alapon. Itt fontos megjegyezni, hogy az önbesorolásos módszer – ha e fogalomkategóriák értékdimenzió szerinti tartalmát szeretnénk vizsgálni – problematikusnak mondható, mert az értékorientációt csak politikai attitűdvizsgálattal lehet meghatározni. Mivel meglehetősen absztrakt, tartalmukat tekintve kevéssé ismert fogalmakról beszélünk, az önbesorolás valójában keveset árul el arról, hogy ténylegesen milyen nézeteket vall a válaszadó. Ami miatt mégis van értelme ilyen felmérésnek, az az identitásképző tényező (ennek jelentőségéről a következőkben esik majd szó).

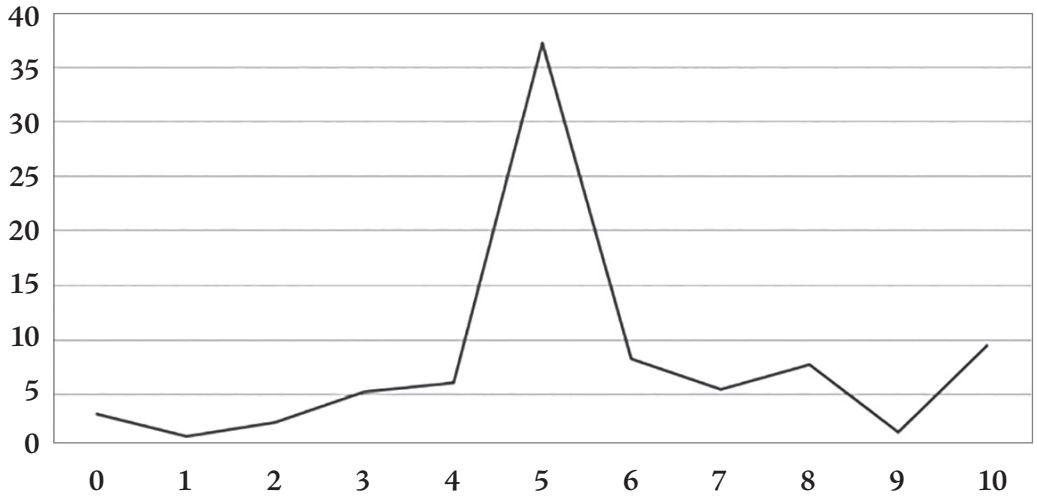
Baloldali–jobboldali skála
(0 = erősen baloldali, 10 = erősen jobboldali) (%)

A Fidesz szavazói inkább jobbra sorolják magukat a Jobbik támogatóihoz képest. A bizonytalanok, valamint a nem szavazók önbesorolásuk szerint a leginkább „centristák". Az úgynevezett baloldali pártok támogatói körében különböző mértékű baloldali dominancia tapasztalható. Megfigyelhető az ábrán a 2006-ot követően kialakult baloldali–jobboldali aszimmetria (ennek természetéről szintén a későbbiekben szólunk). A kérdésre válaszolni nem tudók aránya 8, a válaszmegtagadóké 3%-os volt.

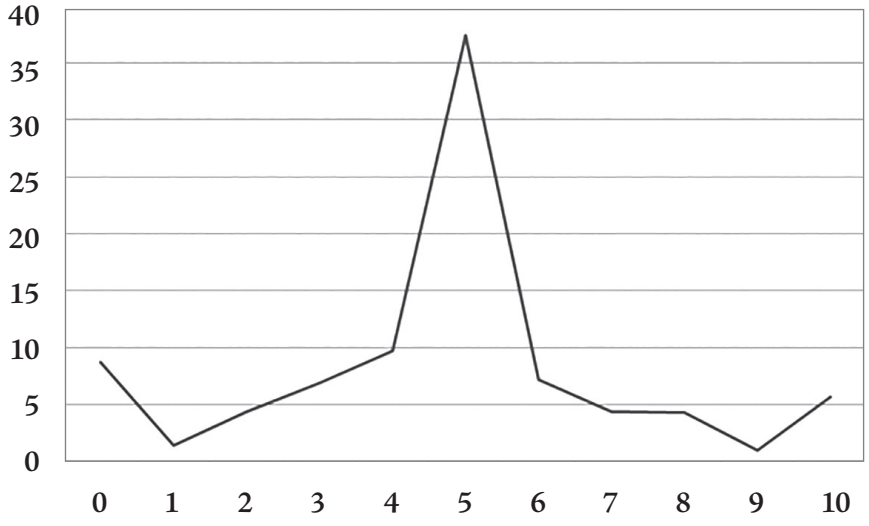
[12] Kutatásunk 2000 fős reprezentatív mintára épül. A feldolgozott adatok a megyei és fővárosi nem- és korösszetétel, a legmagasabb iskolai végzettség, valamint a településméret-kategóriák, a budapesti kerületek, illetve települések jogállása szerinti népességeloszlás alapján tükrözik a választókorú lakosság véleményét. A telefonos megkeresések június 3-a és 11-e között zajlottak. Kutatásunk hibahatára a teljes népességre vonatkoztatott 50%-os adatra nézve +/- 3,1%.

Liberális–konzervatív skála
(0 = erősen liberális, 10 = erősen konzervatív) (%)

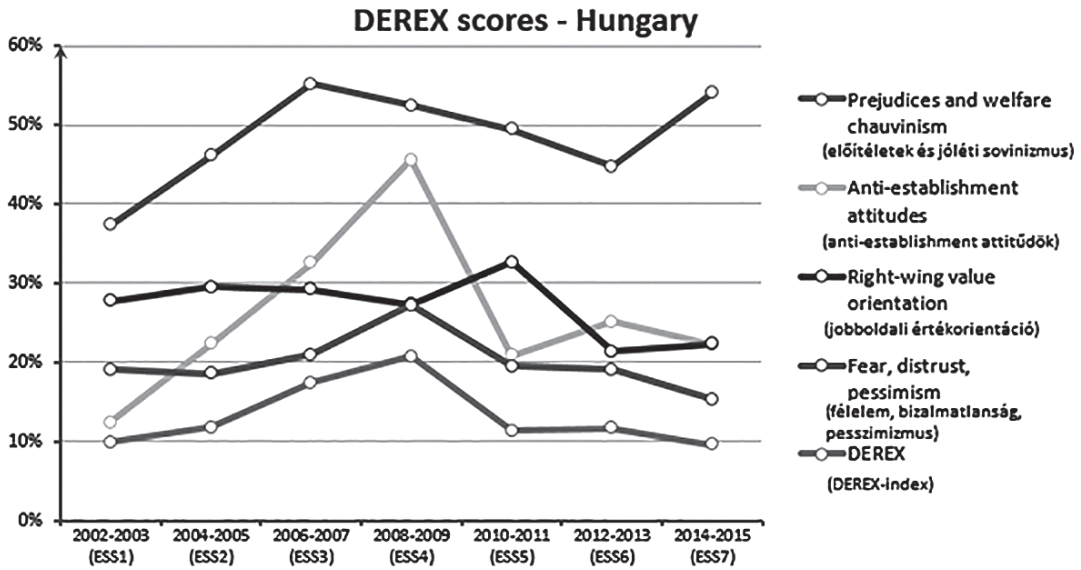
Enyhén „konzervatív" irányba billen a teljes népesség véleménye. Az LMP szavazói inkább a centrumban tömörülnek, a DK, az Együtt és a PM tábora szinte kizárólag a „liberális" intervallumban helyezi el magát. A Fidesz tábora vallja magát leginkább konzervatívnak, kissé megelőzve a Jobbikkal szimpatizálókat. A pártpreferenciájukat tekintve bizonytalanok, valamint a választási részvételtől elzárkózók középen állnak. A kérdésre válaszolni nem tudók aránya 10%, míg a válaszadást megtagadóké 2% volt.

Mérsékelt–radikális skála
(0 = nagyon mérsékelt, 10 = nagyon radikális) (%)

Kis mértékben a mérsékelt irányba billen a választók véleménye. Leghatározottabban a Jobbikkal szimpatizálók véleménye húz a radikális irányba, a párt szavazóinak 15%-a a „9", vagy „10"-es értéket jelölte, több mint harmada viszont a „5"-öst (középérték) választotta. A Jobbikon kívül minden csoport mérlege a mérsékelt irányba hajlik. A kérdésre válaszolni nem tudók aránya 8%, a válaszadást megtagadóké 1% volt.

Ha a magyar társadalom úgynevezett jobbratolódásának jelenségét vizsgáljuk, elmondhatjuk, hogy ez a változás primer módon nem az értékorientáció dimenziójában következett be, sokkal inkább a pártrendszert meghatározó politikai erőviszonyok vonatkozásában szemlélhető.

DATA TABLE	*Prejudices and welfare chauvinism*	*Anti-establishment attitudes*	*Right-wing value orientation*	*Fear, distrust, pessimism*	DEREX	*Fieldwork*
2002-2003 (ESS1)	37%	12%	28%	19%	**10%**	*2002.10.29. 2002.11.26.*
2004-2005 (ESS2)	46%	22%	29%	19%	**12%**	*2005.04.02. 2005.05.31.*
2006-2007 (ESS3)	55%	33%	29%	21%	**17%**	*2006.11.21. 2007.01.28.*
2008-2009 (ESS4)	52%	46%	27%	27%	**21%**	*2009.02.20. 2009.04.20.*
2010-2011 (ESS5)	49%	21%	33%	20%	**11%**	*2010.10.19. 2010.12.10.*
2012-2013 (ESS6)	45%	25%	21%	19%	**12%**	*2012.11.10. 2013.02.17.*
2014-2015 (ESS7)	54%	22%	22%	15%	**10%**	*2015.04.24. 2015.06.26.*

Forrás: http://derexindex.eu/countries/Hungary#Derex-html

Miként a Political Capital által vezetett, a „jobboldali extrémizmus" iránti társadalmi kereslet számszerűsítésére törekvő mutatószám, a DEREX-index[13] számadataiból kirajzolódó trendek is mutatják, a második Gyurcsány-kormány időszakától a 2010-es kormányváltásig jelentősen felerősödött az anti-establishment attitűd, valamint – az index összetevői között másodsorban – a „félelem, bizalmatlanság, peszszimizmus" faktor futott fel, míg a „jobboldali értékorientáció" növekedése inkább csak követte, leképezte e folyamatokat. A mutatószám „jobboldali értékorientáció" alindexébe *„azon válaszadók kerültek be, akik a kiválasztott kérdések alapján a bal–jobb skála jobb szélén helyezik el magukat, vagy erős vallásos, tradicionalista beállítottsággal, illetve erős szabálykövetéssel és rendpártisággal jellemezhetőek"*,[14] tehát az önbesorolásos módszer mellett attitűdvizsgáló kérdések[15] is bekerültek az alindexbe.

A baloldali–jobboldali önbesorolásos módszer – fenntartások melletti – alkalmazhatósága, valamint a politikai elemzés, narratíva szintjén megjelenő bal–jobb skála is arra enged következtetni, hogy noha e fogalompár ma már alkalmatlan a valóság pontos leírására, közvélekedést formáló narratívaként mégis gyakran segítségül hívjuk. E fogalmak kiüresedésük ellenére két területen továbbra is fontos szerepet játszanak: a szimbolikus (önmeghatározó/csoportképző) dimenzióban, valamint az interpretációs/elemzői narratíva szintjén. Ennek kapcsán pedig érdemes hangsúlyozni a politikai narratívák és a politikai valóság közti szoros összefüggést. A politológusok, eszmetörténettel foglalkozó gondolkodók számára is fejtörést okoz, hogy a baloldal–jobboldal terminológia hogyan „helyettesíthető be" más, a valóságot pontosabban leíró fogalmi absztrakcióval, anélkül, hogy a politikai folyamatok leírása ne váljon problematikussá.

Múlt és jövő találkozása: „modern konzervativizmus"

A konzervativizmus[16] alaptéziseit többek közt Edmund Burke híres munkájában foglaltakhoz vezethetjük vissza, amelyben az 1789-es „nagy" francia forradalom tanulságainak levonását végezte el, felhíva a figyelmet a társadalmi struktúra erőszakos megváltoztatásának, a történelmi fejlődés figyelmen kívül hagyásának, a társadalmi normákat konvencionálisnak ítélő felfogásnak a veszélyeire, miközben hangsúlyozta a szokások, hagyományok, az organikus társadalmi fejlődés fontosságát. Burke emberképe alapvetően eltér a liberalizmus antropológiai optimizmusától (inkább egészséges szkepticizmus jellemzi felfogását), ekképp nem értékeli túl az egyén értelmét[17] (a partikularizmus vo-

[13] Demand for right-wing extremism (DEREX). http://derexindex.eu/countries/Hungary#Derex-html. A mutatószám összetevőinek vonatkozásában, a „jobboldali extrémizmus" definíciós nehézségeit tekintve számos ponton vitatható a mért adatok interpretációja, ennek ellenére bizonyos tanulságok levonhatók belőle.

[14] Krekó – Juhász – Molnár 2011, 58. o.

[15] Ezeket a kérdéseket az idézett tanulmány tételesen tartalmazza.

[16] A „konzervatív" kifejezés először François-René de Chateaubriand nevéhez köthetően került a politikai diskurzusba a Bourbon-restauráció idején (1818-ban indult a Chateaubriand nevéhez kapcsolódó *Le Conservateur* című francia hetilap).

[17] Ez könnyen belátható: az egyén nem feltétlenül képes a racionális döntésre, hiszen ahhoz a tudatosság mellett minden (külső) körülmény ismeretére és helyes mérlegelésre is szükség volna, másrészt, ha adott körülmények között képes is a racionális döntésre, ami az egyén számára üdvös, egyáltalán nem biztos, hogy a közösség számára is az lesz.

luntarista racionalitását), ugyanakkor demokrácia-felfogása sokban hasonlít az elitizmusra hajazó klasszikus liberalizmuséra[18] (eszerint a „tömeg" tudatlan és hajlik a demagógiára, a népszerűtlen, kiszolgáltatott kisebbségeknek pedig szükségük van az uralkodó rendek védelmére). Persze, azóta a konzervativizmus-fogalom tartalmilag is sokat változott (egyes tételei számtalan kiterjesztő átértelmezésen, revízión estek át), de – miként kritikusai is felhívták rá a figyelmet – már Burke későbbi munkássága is tartalmaz korábbi téziseihez képest bizonyos fokú elmozdulást, antinómiát. A konzervativizmus koronként és társadalmanként is eltérő jelentést hordoz, noha kétségkívül vannak általános eszmei pillérei,[19] s egyes változatai között is lényeges különbségeket fedezhetünk fel az államról, a társadalomról, a kultúráról és a gazdaságról vallott tézisei tekintetében (például egészen eltérően vélekedik a társadalmi szolidaritásról és az állami felelősségről a fiskális konzervativizmus híve, a progresszív konzervativizmusé, vagy a társadalmi konzervativizmusé). A konzervativizmus különböző típusait, áramlatait szokás megkülönböztetni. Ezek elnevezésében, leírásában a szakirodalom és a politikai jellegű publicisztikák nem egységesek.

A konzervativizmus középpontjában a hagyományok,[20] tradíciók, szokások és intézmények tisztelete, a szkepticizmus (antropológiai értelemben is),[21] a status quo igenlése, az egyenlőtlenség tana (hierarchia) állnak. A konzervatívok elutasítják a szabadság absztrakt, egyenlősítő felfogását, a liberalizmus negatív szabadságfogalmát, a rend és a szabadság fogalmának egymással való szembeállítását, a forradalmi változásokat, a társadalmi egyenlőség tanát (a jogegyenlőséget viszont elfogadják) és a különböző egalitárius törekvéseket. A konzervatívok között is vita folyik arról, hány eszmei áramlatot lehet besorolni egyetlen világnézeti kategóriába, és az sem meglepő, hogy egyes konzervatívok vitatják más konzervatív irányzatok „legitimitását".[22]

A „modern konzervativizmusról"

A kortárs magyar politikai gondolkodók közül Lánczi András volt az, aki az ezredfordulót követően (2002 szeptemberében) a *Konzervatív kiáltvány*ban megkísérelte lefektetni egy új politikai filozófia alapjait. Ő a konzervativizmustól, annak megújításától várja a rendszerváltás folyamatának beteljesülését, a posztkommunista tudatstruktúra átalakítását. *„Konzervatív paradoxonnak"* nevezi, hogy *„a régi rendszer haszonélvezőinek van élő hagyománya, illetve a fennálló helyzet stabilizálása elsősorban az ő érdekük, míg a konzervatívok az igazi értékek védelmében sokszor radikális, tehát tőlük idegen lépésekre kényszerülnek"*.[23] A bizonyos kérdésekben megnyilvánuló radikalizmus tehát emiatt sem összebékíthetetlen a konzervatív felfogással.

[18] Burke – nem véletlenül – igen népszerű volt a viktoriánus kor liberálisainak körében.

[19] A konzervativizmus középpontjában három fogalom áll: a tradicionalizmus, a szkepticizmus és az organikus szemlélet.

[20] A konzervatívok a liberálisokkal ellentétben a tradíciókban nem a fejlődés gátját, hanem a korábbi nemzedékek bölcsességének foglalatát, eredményét látják, vagyis egy „természetes irányjelzőt", szemben a liberálisok túlhangsúlyozott racionalitásával és a valóságmagyarázó elméleti absztrakciókkal.

[21] Az ember természeténél fogva esendő, megismerő-képessége korlátozott, érvényes rá a bűnbeesés vallási doktrínája.

[22] Marcus Hawkings (konzervatív politikai szakértő): What Are the Different Types of Conservatives? http://usconservatives.about.com/od/conservativepolitics101/tp/Are-You-A-Conservative-.htm.

[23] Sturm László írása Lánczi András Konzervatív kiáltványáról: *Szépirodalmi Figyelő* (Budapest) 2003/4. sz. 103. o.

Egy önmagát a 21. századi pártok közé soroló, önmeghatározása szerint konzervatív párt (melynek definíció szerint egyik legfontosabb jellemzője a tradicionalizmus) óhatatlanul szembekerül a progresszióhoz való viszony dilemmájával. A „modern konzervativizmus" nem a progresszió antitézise kíván lenni, inkább egy életképes szintézist adhat annyiban, amennyiben a konzervativizmus hagyományos értékvilágát, politikai krédóját, társadalomszemléletét képes – a dogmatizmus igényeit mellőzve[24] – a 21. század új kihívásai, változó viszonyai között is adaptív módon érvényesíteni. Azonban továbbra is szemléletbeli különbségként jelenik meg az, amit Karl Mannheim úgy fogalmazott meg, hogy *„a progresszív gondolkodó a mindenkori jelent a jövő kezdeteként, a konzervatív pedig a múlt utolsó állomásaként éli át"*.[25] A közéleti kérdések iránt fogékony, politikai eszmeáramlatokat is tanulmányozó gondolkodók egyre gyakrabban teszik fel a kérdést, hogy a 21. század viszonyai között van-e még „hely a nap alatt" az ideológiák számára, egyáltalán az emberi gondolkodás, a politikaalkotás komplex szempontrendszere beszorítható-e ideológiai satuk közé. A konzervativizmus – miként azt többek közt Michael Oakeshott, Russell Kirk, Quintin Hogg[26] és más gondolkodók kifejtik – valójában nem ideológia, sokkal inkább szemléletmód, attitűd (ami az emberi természetben gyökerezik). Hearnshaw[27] ezt úgy fogalmazta meg: *„ha nem feltétlenül szükséges változtatni, akkor nem kell változtatni"*. Ezt a tézist erősíti a konzervatívok különböző elméletekkel, absztrakciókkal kapcsolatos szkepticizmusa is. Másrészt a konzervativizmus – tradicionalizmusa ellenére – nem statikus, sőt gyakran nagyobb alkalmazkodó-képességet, affinitást mutat egyes társadalmi folyamatok feltárása és megértése tekintetében, mint az úgynevezett progresszív eszmeáramlatok, hiszen noha értékelvű[28] (politikai erények), nem dogmatikus. Ebből a nézőpontból a „modern konzervativizmus" kifejezés egyáltalán nem tűnik oximoronnak. A konzervativizmus egyik legnagyobb kihívása az egyes államokra, hagyományos társadalmi, intézményes struktúrákra nehezedő modernizációs kényszer, amire kénytelen hatékony reformválaszokat találni, még ha ezeket sokan erős szkepszissel is szemlélik. A modernizációhoz való viszony problematikáját Salamon Konrád a következőképpen fogalmazza meg: *„abból kell kiindulnunk, hogy minden olyan társadalomban, amely a modernizáció kényszere és lehetősége elé kerül, kialakul két egymással vitatkozó irányzat. Az egyik, a radikális baloldali azt vallja, hogy a gyors és sikeres korszerűsítés érdekében meg kell szabadulni minél több régi kötöttségtől és visszahúzó hagyománytól, mert csak így lehet gyökeres átalakítást végrehajtani.* (…) *A konzervatív jobboldali*

[24] A dogmatizmus ugyanis a tévedhetetlenség érzését adva „merevvé tesz", másrészt feltételezi, hogy függetlenül az idő múlásától és a körülményektől, a problémák feloldásának módja teljesen változatlan.

[25] Mannheim 1994, 74. o. Kiss Endre fordítása.

[26] A brit Konzervatív Párt elnöke 1959 és 1960 között. Tőle származik a következő (definíciónak is alkalmas) idézet: *„A konzervativizmus nem annyira filozófia, mint inkább attitűd, egy állandó erő, ami egy időtlen szerepet tölt be a szabad társadalom fejlődésében, és összhangban van az emberi természet egy mély és állandó szükségletével."* (The Conservative Case, 1959.)

[27] Fossey John Cobb Hearnshaw angol történelemprofesszor, aki többek között konzervatív múltinterpretációjáról is ismert.

[28] Az értékeket leginkább a tradíciókban, szokásokban, az emberi természetből fakadó kollektív bölcsességben találja meg.

irányzat viszont abból indul ki, hogy a korszerűsítés csak akkor lehet sikeres, ha megőrzi az arra érdemes régi értékeket, figyelembe veszi a helyi sajátosságokat, és azokra építve hajtja végre a szükséges átalakítást."[29] A konzervativizmus nem zárkózik el a változástól, fejlődéstől, ám annak szerves módját preferálja. A modernizációhoz való viszony azért is problematikus, mert a magyar történelem során gyakran ütközött a nemzeti függetlenség gondolatával. Idegen hatalmak idegen mintákat kívántak oktrojálni az országra, így azok gyakran akkor is zsigeri elutasításra számíthattak, amikor valóban a pozitív értelemben vett modernizáció ügyét szolgálták volna. A „haza" és a „haladás" ügye[30] csak a magyar történelem egy-egy szerencsésebb, és szerencsétlenül rövid periódusában jelentkezhetett együtt, többé-kevésbé egységes politikai programot alkotva.

Egy 21. századi konzervatív párt hisz az organikus fejlődésben,[31] de elutasítja a „mechanikus" mintakövetést, a nemzeti hagyományokkal szembeni modernizációs programot, és a társadalom mint politikai közösség 20. századi törésvonalak mentén való, mára javarészt mesterségessé vált tagozódását. A hagyományos pártelitek és a köréjük szerveződő szellemi holdudvarok által közvetített minták politikai kultúrát formáló hatása, a bizonyos fokig mesterségesen gerjesztett megosztottság helyett egy közösségi, közösséget integráló, értékelvű – ha úgy tetszik, „néppárti" – politikát ajánl az ország számára. A „Polgári Magyarország"[32] célja addig nem teljesíthető be, amíg nincsenek erős, autonóm társadalmi szereplők, s amíg a mindenkori kormányzatok képesek egymás ellen kijátszani az egyes társadalmi csoportokat. A folytonos ellenségképekkel operáló politikaformálók nemcsak megosztják, de ki is szolgáltatják a társadalmat a regnáló hatalom öncélú politikai törekvéseinek, hiszen minden hibás, közösségi érdeket sértő döntésnek magyarázó elvévé, egyben „menlevelévé" válik a korábbi ciklusokra való visszamutogatás, a valós vagy fiktív ellenfél (kommunikációs szempontból inkább „ellenség") démonizálása, miközben a sokszor pártpolitika által generált törésvonalak, a kvázi-autonóm szereplők politikai megbélyegzése mentén ellehetetlenül a társadalmi önszerveződés.

A konzervatív önmeghatározás előtt álló „modern" jelző ebben az összetételben tehát elsősorban nem a tartalomra utal, legalábbis nem abban az értelemben, amit a „modernizmus" tartalmi követelményként támaszthat, ehelyett a gyorsan változó világ számos új kihívására keres újszerű (nem idejétmúlt, s ekképp hatástalan) válaszokat. Rugalmassága, adaptivitása[33] nem opportunizmus, hanem a dogmatizmus, a doktrinér gondolkodásmód meghaladása. A modern konzervatív felfogás kiáll a nemzeti önrendelkezés és az európai kultúra keresztény gyökereinek hangsúlyozása, az alkotmányos tradíciók („történeti

[29] Salamon Konrád: A népi gondolat mint a konzervatív modernizáció megfogalmazódása. http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=1055&lap=0.

[30] Litván György szerint a 20. század eleji Magyarország korának főbb ellentmondásai a „haza és haladás" mellett az internacionalizmus és nemzeti gondolat, valamint a nemzeti és a demokratikus gondolat között feszültek. Litván 1978, 11. o.

[31] Az organikus fejlődés tézisét az sem helyezi „margón kívülre", ha az adott politikai közösség történetileg tagolt, szervetlen társadalomfejlődési pályát járt be, melynek során, az egyes rendszerváltozások alkalmával, rendre komoly dilemmaként merült fel a múlthoz való viszony kérdése, más szóval a kontinuitás.

[32] A „Polgári Magyarország" tulajdonképpen a republikánus, polgári konzervativizmus „modern" éthosza.

[33] A társadalmi-politikai változásokkal szembeni nyitottság nem szükségképpen jellemzője a konzervativizmusnak. Lásd „status quo" konzervativizmus, ellenforradalmi konzervativizmus.

alkotmány")[34] mellett, elutasítja a társadalmat atomizáló, szélsőséges individualizmust, valamint a társadalmi integrációt lehetetlenné tevő multikulturalizmust, mint társadalomszervezési elvet, miközben hitet tesz a jog és az erkölcs[35] normarendszerének egységessége mellett. A „klaszszikus" konzervatív felfogással való rokonság tulajdonképpen e jellemzőkben is megnyilvánul, miként az a következő idézettel is alátámasztható: *„Az erényes állam sorsa polgárai közszellemétől függ. A közös erkölcs, a kötelességtudó magatartás elfogadása és az engedelmes viselkedésre való készség nélkül, a közszellem nem alakulhat ki teljesen, és nem létezhet tartósan. A jogot fenntartó közszellem a nagybetűvel írt magánerkölcs. Ezért képtelenség az a feltételezés, hogy a jog elválasztható legbensőbb erkölcsi érzékünktől, miközben továbbra is megkapja azok támogatását és áldozatvállalását, akiknek erkölcse fennmaradásának záloga."*[36]

Nem elhanyagolható egyes posztmateriális értékek, különösen a zöld gondolat iránti nyitottsága sem, ami tulajdonképpen a modern viszonyok által támasztott egyik legnagyobb kihívásra igyekszik válaszolni, nevezetesen arra, miképp lehet a szociális biztonság, a versenyképesség és gazdasági növekedés valamint a fenntartható fejlődés kritériumait egyidejűleg érvényesíteni. Ez ma Európa, illetve az úgynevezett „fejlett országok" kormányzatainak egyik legnagyobb dilemmája, mégis viszonylag kevés hangsúlyt kap a közpolitikai döntésekben.

A holnap kihívásait is szem előtt tartó („modern") konzervativizmus számára a közösségi gondolkodáson és a holisztikus közjófelfogáson túl fontos az egyén szabadsága, a polgári autonómia is. A társadalmi szolidaritás, a karitatív (civil, egyházi) kezdeményezések támogatása, a szociális témák iránti érzékenység, a kormányzat – szükséges és lehetséges mértékű – piacszabályozó tevékenysége, a globalizáció káros gazdasági, szociális, kulturális hatásainak korlátozása, a környezeti értékek védelme mind olyan területek, amelyeket sokan hajlamosak inkább „baloldalinak" titulálni, ugyanakkor ma már egyáltalán nem esnek távol a konzervatív gondolattól, néppárti programban foglalt gazdaság- és társadalompolitikai céloktól. Egy modern konzervatív párt a 21. század viszonyai között is a nemzetállamokat tekinti a nemzetközi politika autonóm és legitim szereplőinek, ugyanakkor felismeri, hogy bizonyos kihívásokra magasabb szintű válaszokat kell adni, amihez szükség van a szubszidiaritás elvét érvényesítő, regionális integrációs struktúrákra.[37] Európa-politikájának középpontjában a „Nemzetek Európája" koncepció áll. A globalizáció kétségtelenül nehéz helyzetbe hozta a nemzetállamot, mint történeti képződményt, ugyanakkor mégsem mondhatjuk, hogy a vesztfáliai rendszer lezárult, a nemzetállamok kora lejárt. A nemzetállamok továbbra is fontos szerepet töltenek be, főként a szociális háló fenntartásában és a nemzeti kultúrák ápolásában. A globalizáció folyamata alapvetően gazdasági logikára épül, középpontjában a piaci szemlélet mindenhatósága áll. Az állam természetesen nem szakadhat el a piaci viszonyoktól, ugyanakkor egyfajta szelepként, szűrőként kell funkcionálnia, vagyis ösztönözni

[34] Ennek egyik központi eleme a Szent Korona-tan, illetve az arra való hivatkozás. A jelenlegi Alaptörvény preambuluma („Nemzeti hitvallás") sem mulaszt el visszanyúlni a történeti alkotmányossághoz: *„Tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét."*

[35] A természetjogi gondolkodás itt kerül szembe a jogpozitivizmussal.

[36] Scruton 1995, 42. o. Jónás Csaba fordítása.

a sikereseket, támogatni és perspektívát nyújtani a rászorulóknak, hiszen az állam feladata, hogy minél nagyobb biztonságot, minél több lehetőséget, szabadságot nyújtson polgárai számára, miközben megőrzi az elődök anyagi és szellemi hagyatékát, gyarapítja azt, és jobb körülményeket biztosít a következő generációk számára. „*A nemzetállamok legitim kormányai így sajátos harapófogóba kerülnek. A globális folyamatok logikája és saját globális helyi társadalmuk érdektörekvései a liberalizáció, privatizáció, dereguláció mentén rohamosan csökkentik a nemzetállam cselekvési terét, szuverenitását. A másik oldalról viszont a globális versenybe bekapcsolódni képtelen többség éppen az állam újraelosztó és piacreguláló szerepének növelésétől reméli helyzetének jobbra fordulását*".[38]

A modern konzervativizmus a 20. századi törésvonalakat meghaladva a politika és a politikai kultúra megújítására törekszik, aminek egyik fontos eleme a metapolitika újraformálása a hagyományos értékek bázisán.[39] A mediatizált tömegdemokráciákban a politikai kommunikációs tér, a társadalmi diskurzusok uralása egyben a politikai valóság uralását is jelenti, noha az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a kormányzás kézzelfogható eredményei nem a kommunikációs térben szökkennek szárba, hanem a gazdasági, társadalmi realitások talaján. A választói elégedettséget tartósan növelni, a proteszthangulatot féken tartani sikerpropagandával, „médiakormányzással", látványberuházásokkal, esetleg egy-egy bőkezűbb választási költségvetéssel csak ideig-óráig lehet. A politikai kultúra megváltoztatásának előfeltétele a politikai elitek viselkedése (kompetitív vagy kooperatív) mellett a politikai diskurzus megváltoztatása is. Ehelyütt fontos megjegyezni, hogy a 21. századi viszonyok között a társadalmi problémákkal való szembenézés egyik alapvető fontosságú eleme a „politikai korrektséggel" való leszámolás,[40] vagyis egyfajta kijózanító tabudöntés, aminek megoldások irányába mutató társadalmi vitákat kell generálnia. Ilyen tabudöntés lehet bizonyos társadalmi problémák, előítéletek mögötti okokozati összefüggésekkel, tartalmi elemekkel szembenézni. Az előítéleteknek például a modern ember negatív jelentést tulajdonít, holott a kifejezés konzervatív olvasatban nem feltétlenül pejoratív. Ahogy Burke megfogalmazta: „*Ebben a felvilágosult korban vagyok elég merész megvallani: általában csiszolatlan érzéseket tápláló emberek vagyunk s ahelyett, hogy sutba dobnánk minden régi előítéletünket, nagyon is becsben (kellene) tartani őket (…). Az előítélet veszedelem esetén könnyen alkalmazható, a szellemet előzetesen bölcsesség és az erény egyenes pályájára vezérli, s nem*

[37] [Az előző oldalhoz] A hidegháború lezárulásával egyre intenzívebbé váltak a nemzetközi (kormányközi és nem kormányközi) kapcsolatok: a kormányközi együttműködéseken túl gombamód szaporodtak az NGO-k (non-governmental organization) is, melyek a civil társadalom erejével, tudásbázisával és megnövelt akciórádiuszával igyekeztek megoldani egy-egy felmerült kérdést, problémát. Az államok együttes fellépésére, mélyebb kooperációjára van szükség a világ egészét érintő ökológiai és biztonsági problémák, fenyegetések (például tömegpusztító fegyverek terjedése, nemzetközi terrorizmus, kábítószer-kereskedelem, járványok megfékezése, nemzetközi bűnözői csoportok és illegális bevándorlás elleni fellépés) elhárítására illetve kezelésére. Ezen túlmutatóan nem csupán a negatív tendenciák kiküszöbölése, de az összefogás nélkül nehezen megvalósítható eredmények is inspirálták az államokat az együttműködésre.

[38] Bogár 2007, 54. o.

[39] A metapolitika megújítását szintén elsődleges célnak tartja *A jobboldal visszatér* című kötet szerzője, Daniel Friberg. Alaptézisként fogalmazódik meg, hogy a politikai átalakulás előtt azt a közeget kell átformálni, amiben a politika megfogan. Itt nyernek különös jelentőséget a politikai narratívák, valóságértelmezések.

[40] Nicolas Sarkozy volt francia elnök, az UMP elnöke legutóbbi beszédében a „kisebbség rémuralmának" nevezte a politikai korrektséget. http://www.republicains.fr/actualites_nicolas_sarkozy_discours_saint_andre_20160609.

engedi, hogy a döntés pillanatában az ember habozzon, kételkedő, tanácstalan vagy határozatlan legyen. Az előítélet az ember erényét szokássá teszi, s nem összefüggéstelen cselekedetek sorozatává. Az igazi előítéleteken keresztül az ember kötelessége jellemének részévé válik."[41]

A nyugati liberális (emberi jogi szemlélet központú) felfogással szemben egy 21. századi konzervatív párt fontos, a jogokkal arányos szerepet szán a kötelezettségeknek is.[42]

A „konzervatív forradalom"

A konzervativizmus forradalmi változásokhoz való viszonyáról már esett szó, ahogy futólag az ellenforradalmi konzervativizmus gondolatáról is. Érdemes azonban megvizsgálni még, hogy az úgynevezett forradalmi konzervativizmus középpontjában milyen társadalomszemlélet, múltinterpretáció áll, s ezek mennyiben egyeztethetők össze a klasszikus konzervatív tézissel.

A forradalmi konzervativizmus hívei szintén a múltba nyúlnak vissza, viszont a múltat nem egy „idillisztikus", mintaszerű állapotnak láttatják, miként a fundamentális konzervatívok, sokkal inkább a jelenkori problémák múltbeli okait keresik. Egy érthető hasonlattal élve: a halálos ágyán fekvő beteget nem abba az életperiódusba repítenék vissza, amikor még csak enyhe tüneteket produkált, például köhögött, hanem a köhögés okát megtalálva, annak gyökereit akarják kigyomlálni – ha kell, a múltbeli, „hagyományos" állapotok elvetésével, felülírásával. Tehát e szemlélet követői is a múltból merítenek, a múlt tapasztalatát felhalmozott bölcsességnek tekintik – szemben a „modernizmus" destruktívnak értékelt tendenciáival –, ugyanakkor a múlt hibáit nem akarják újra elkövetni, vagyis úgy vélekednek: ami hagyományos, nem feltétlenül képvisel maradandó értéket, főként, ha felvethető felelőssége a jelenlegi állapotokért. E felfogás szerint a jelenlegi állapotok a múltban gyökereznek – abban a múltban, ami oly kedves a tradicionalista konzervatívok számára. A forradalmi konzervativizmus hívei ezért elvetik a tradicionalista/fundamentalista konzervatív megközelítést, de elvetik a liberális konzervatívokét is, utóbbiakat azzal vádolva, hogy csupán „az idő lelassításával" kísérleteznek.[43] Az ellenforradalmi konzervativizmussal szemben a forradalmi konzervativizmus nem akarja az „ancien régime"-et visszaállítani (igaz, eltörölni sem), inkább meghaladni kívánja azt. Ez céljait tekintve már a reformkonzervativizmus irányába mutat.

Sokszor hangoztatott gondolat, hogy a mai társadalmi, kulturális viszonyok között forradalmi dolog konzervatívnak lenni. Ha áttekintjük, miként változott a századok folyamán a „forradalom" fogalma, lényegét tekintve mégis milyen jelentéstartalmat őriz, megengedhetjük magunknak az efféle elmés, ám nem túl precíz vagy tudományos megalapozottságú megállapításokat. Az egyik meghatározás szerint minden forradalminak nevezhető, ami az establishmenttel ellentétes, ami átfogó átalakulást hoz a társadalmi-politikai rendszerben, s ami egyúttal kuhni értelemben[44] is paradigmaváltást ered-

[41] Burke 1990, 179. o. Kontler László fordítása.

[42] A klasszikus konzervatív felfogás a kötelezettségeket a jogok elé helyezte, azt vallva, hogy az ember jogainak hangsúlyozása csak a kötelezettségeinek rovására történhet.

[43] Alexander Dugin: Types of Conservatism. https://neweuropeanconservative.wordpress.com/2014/12/26/types-of-conservatism-dugin.

[44] Thomas Kuhn *A tudományos forradalmak szerkezete* című, 1962-ben megjelent munkájában dolgozta ki a paradigma és a paradigmaváltás fogalmát, noha annak kifejtésével ő is adós maradt, hogy mindez a társadalomtudományok területén miként érvényesül.

ményez. Ennek iránya, módja, időtávja azonban kérdéses (sokszor az sem egyértelmű, melyik tradícióhoz érdemes, lehetséges visszanyúlni), s a 21. századi konzervativizmus a konzervatív hagyomány több áramlatából is meríthet. Manapság, amikor sokan úgy érezzük, korszakhatár küszöbére értünk, s ezt a nyugati világban zajló tendenciák rendre visszaigazolják, egyre több, egyszerű gondolatkísérleteken messze túlmutató kezdeményezés születik, amelyek célja egy „új jobboldal" vagy egy „modern konzervativizmus" eszmei, társadalomszervezési alapjainak, 21. századi politikai programjának lerakása.

Felhasznált irodalom

Kötetek, folyóiratok

Bihari Mihály: *Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok*. Budapest, 2005, Osiris Kiadó.

Bogár László: *Hálózatok világuralma*. Budapest, 2007, Argumentum Kiadó.

Dorothee Bohle – Greskovits Béla: A transznacionális kapitalizmus változatai Kelet-Közép-Európában. *Politikatudományi Szemle* (Budapest) 16. évf. (2007) 2. sz. 7–32. o.

Edmund Burke: *Töprengések a francia forradalomról*. Budapest, 1990, Atlantisz Kiadó.

Krekó Péter – Juhász Attila – Molnár Csaba: A szélsőjobboldal iránti társadalmi kereslet növekedése Magyarországon. *Politikatudományi Szemle* (Budapest) 20. évf. (2011) 2. sz. 53–79. o.

Litván György: *„Magyar gondolat – szabad gondolat". Nacionalizmus és progresszió a század eleji Magyarországon*. Budapest, 1978, Magvető Kiadó.

Mannheim Károly: *A konzervativizmus*. Budapest, 1994, Cserépfalvi Kiadó.

Roger Scruton: *Mi a konzervativizmus? Válogatott esszék*. Szerk. Jonathan Sunley. Budapest, 1995, Osiris Kiadó.

Internetes források

Alexander Dugin: Types of Conservatism
https://neweuropeanconservative.wordpress.com/2014/12/26/types-of-conservatism-dugin
Demand for right-wing extremism (DEREX)
http://derexindex.eu/countries/Hungary#Derex-html
Discours de Nicolas Sarkozy à Saint-André-lez-Lille
http://www.republicains.fr/actualites_nicolas_sarkozy_discours_saint_andre_20160609
Marcus Hawkings: What Are the Different Types of Conservatives?
http://usconservatives.about.com/od/conservativepolitics101/tp/Are-You-A-Conservative-.htm
Mráz Ágoston Sámuel: Kérdéses Vona7. A Jobbik-elnök gondolkodásának hét fő problémája
http://www.nezopontok.hu/2016/02/01/kerdeses-vona7-a-jobbik-elnok-gondolkodasanak-het-fo-problemaja
Salamon Konrád: A népi gondolat mint a konzervatív modernizáció megfogalmazódása
http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=1055&lap=0
Szépirodalmi Figyelő, 2003/4. szám
http://www.szepirodalmifigyelo.hu/szif_2003_4
Török Gábor: A Jobbik és az LMP közti falat mindkét oldalról bontják
http://mandiner.hu/cikk/20150806_torok_gabor_a_jobbik_es_az_lmp_kozti_falat_mindket_oldalrol_bontjak
Változó értékek Magyarországon. 2013. 12. 10.
http://forsense.hu/tarsadalom/valtozo-ertekek-magyarorszagon
Vona: A Fidesz csúcsra fejlesztette az emberek félrevezetését
http://mandiner.hu/cikk/20120417_vona_a_fidesz_csucsra_fejlesztette_az_emberek_felrevezeteset